

نقش حمایت همسالان از دانش آموزان با ناتوانی در آموزش فراگیر

دکتر قربان همتی علمدار لو/ دانشیار گروه کودکان استثنایی/ دانشگاه شیراز
علی ضامن مولایی آرپناهی/ کارشناسی ارشد روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی

چکیده: تعامل با همسالان و حمایت آنان باعث رشد اجتماعی افراد با ناتوانی می‌شود و بر بهبود کیفیت زندگی آن‌ها در بلند مدت تأثیر مثبت دارد. حمایت همسالان در افزایش سازگاری و افزایش کیفیت و کمیت فرصت مشارکت در کلاس مؤثر است. با این وجود، دانش آموزان دارای ناتوانی برای جلب حمایت همسالان و پذیرش توسط آنان، چالش‌های بسیاری را در نظام آموزش فراگیر تجربه می‌کنند. بنابراین استفاده از رویکرد حمایت همسالان در نظام آموزش فراگیر بسیار مهم و ضروری است. یافته‌های پژوهشی حاکی از آن است که حمایت همسالان باعث رشد مهارت‌های اجتماعی، افزایش تعاملات و شایستگی‌های اجتماعی می‌شود و دارای پیامدهای مثبتی از قبیل کاهش تعصبات، درک واقعیات، پذیرش تفاوت‌ها، افزایش جامعه‌پذیری و افزایش تعاملات مثبت با یکدیگر برای دانش آموزان با و بدون ناتوانی است. در این مقاله پس از مقدمه، تعریف و اهمیت حمایت همسالان آمده و در ادامه عوامل تأثیرگذار، روش‌ها و فنون مؤثر بودن حمایت همسالان، اصول و مبانی حمایت همسالان، مزایای حمایت همسالان و موانع و چالش‌های حمایت همسالان ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: حمایت همسالان، دانش آموزان با ناتوانی، آموزش فراگیر

مقدمه

سازگاری عاطفی و افزایش کیفیت و کمیت فرصت مشارکت در کلاس درس می‌شود (۴). با این وجود، دانش آموزان دارای ناتوانی برای جلب حمایت همسالان و پذیرش توسط آنان، چالش‌های بسیاری را در نظام آموزش فراگیر تجربه می‌کنند (۱). بنابراین ضروری است که معلمان، دست‌اندر کاران مدرسه و والدین با مقوله حمایت همسالان آشنا شوند تا بتوانند راهبردهای مناسب را برای تقویت آن در کلاس آموزش فراگیر به کار ببرند. روش پژوهش حاضر توصیفی و از نوع مروری بود. بر این اساس با بررسی پیشینه نظری و پژوهشی تعریف، اهمیت حمایت همسالان، عوامل تأثیرگذار، روش‌ها و فنون مؤثر بودن حمایت همسالان، اصول و مبانی حمایت همسالان، فواید و مزایای حمایت همسالان و موانع و چالش‌های حمایت همسالان ارائه شد. بدین منظور پایگاه‌های علمی الزویر^۶، ابسکو^۷، اشپرنگر^۸، پروکواست^۹، اریک^{۱۰}،

به طور کلی دانش آموزان با ناتوانی نیاز دارند تا در محیط آموزشی‌ای قرار گیرند که روابط خود را با همسالان‌شان گسترش دهند. این موضوع باعث توجه به آموزش فراگیر در یک دهه گذشته شده است (۱). در واقع، امروزه بسیاری از دانش آموزان دارای ناتوانی در محیط‌های فراگیرسازی^۱ از برنامه کلاس درس عمومی استفاده می‌کنند که در این محیط‌ها ایجاد زمینه^۲ و راهبرد مؤثر آموزشی و حمایت باعث ایجاد فرصت یادگیری بیشتر برای دانش آموزان دارای ناتوانی در کنار همسالان سالم خود می‌شود. همچنین تعاملات^۳ بین افراد با ناتوانی و سالم در کلاس آموزش عمومی زمینه ساز رشد اجتماعی افراد دارای ناتوانی می‌گردد (۲)، بر بهبود کیفیت زندگی^۴ آن‌ها در بلند مدت^۵ تأثیر مثبت دارد (۳) و منجر به افزایش

6- Elsevier
7- EBSCO
8- Springer
9- ProQuest
10- ERIC

1- inclusive setting
2- context
3- interaction
4- quality of life
5- long term

توان حمایت همسالان را نوعی راهبرد برای فراهم سازی حمایت و ایجاد الگوی مؤثر آموزش فردی و اجتماعی بین هر دو گروه افراد سالم و افراد با ناتوانی تعریف کرد (۱۱).

ضرورت و اهمیت حمایت همسالان

اگرچه بسیاری از دانش آموزان با ناتوانی خفیف در مدارس عادی و در کنار همسالان بدون ناتوانی درس می خوانند و زمینه مناسب برای تعامل اجتماعی دارند اما براساس پژوهش ها تعامل بین آن ها بسیار اندک است (۱۲).

حمایت، پشتیبانی و همراهی همسالان در کلاس آموزش فراگیر یکی از راهبردهای ضروری برای کمک به تعامل و ارتباط بین دانش آموزان با ناتوانی و سالم است (۳) و باعث کاهش حمایت مستقیم^۶ متخصصان و نزدیکی بهتر و بیشتر دانش آموزان به یکدیگر می شود (۲). نقش حمایت همسالان در درازمدت یک حمایت مقرون به صرفه و پایدار است و می تواند زمینه را برای رشد مهارت در همسالان ایجاد کند و باعث حل بسیاری از مشکلات تحصیلی و اجتماعی شود (۱۳ و ۱۴). از سوی دیگر حمایت همسالان برای ایجاد شبکه های حمایت اجتماعی لازم است؛ زیرا شبکه های حمایت اجتماعی برای افزایش قدرت یادگیری، روابط اجتماعی جدید^۷، افزایش احساس تعلق و مقابله با استرس لازم و ضروری هستند و باعث رشد مناسب و تسهیل موفقیت آمیز شیوه های یادگیری، روابط مثبت همسالان^۸ و ایجاد شبکه های اجتماعی در افراد با ناتوانی و سالم می شود (۱۳).

به طور کلی، حمایت همسالان باعث رشد خود مراقبتی، حمایت اجتماعی و توسعه خود مدیریتی^۹ در افراد با ناتوانی می شود (۱۵) و یکی از بهترین و معنادارترین راهها برای کسب مهارت های اجتماعی و پیشرفت اجتماعی در افراد با ناتوانی است (۱۷ و ۱۸). همچنین حمایت همسالان برای کمک به آینده شغلی و استخدامی افراد با ناتوانی ضروری و مهم است، زیرا حمایت همسالان باعث هدایت، مدیریت، راهنمایی و ارزیابی دقیق از

ایبوکی^۱، گیگاپدیا^۲ و گوگل اسکالر^۳ و با کلید واژه حمایت همسالان بین سال های ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۸ مورد جستجو قرار گرفت و اطلاعات لازم در مورد مبانی نظری و پژوهشی حمایت همسالان گردآوری شد. منابع گوناگون گردآوری شده، مانند مقاله های پژوهشی، کتب، نشریات، اسناد و مدارک، سایت های معتبر و نظریه ها مورد مقایسه، تحلیل، تفسیر و استنتاج قرار گرفت که نتایج آن به صورت مروری در ادامه آمده است.

مفهوم و تعریف حمایت همسالان

حمایت همسالان پاسخ و رویکردی علمی امیدوارکننده برای فرد با ناتوانی جهت دسترسی به آموزش غنی و ایجاد فرصت تعامل اجتماعی در کلاس آموزش فراگیر است (۵). حمایت همسالان شامل حمایت از یک یا چند دانش آموز با ناتوانی توسط همسالان بدون ناتوانی است. این حمایت فقط محدود به حمایت علمی و آموزشی در کلاس آموزش عمومی نمی گردد و شامل ارائه بازخورد^۴، پیشنهاد، انتقاد، تشویق و ارائه مدل مناسب برای ارتباط با دیگران است. از سوی دیگر حمایت همسالان شامل ارتباط و تعامل اجتماعی متقابل با دیگران، ایفای نقش در گروه های کوچک، رقابت براساس نقاط قوت دانش آموز، حمایت از مداخله رفتاری^۵ و ایجاد برنامه آموزش مناسب است (۶).

هدف از ایجاد سیستم حمایت همسالان برای افراد با ناتوانی، بهبود عملکرد تحصیلی و اجتماعی و گسترش روابط معنادار برای آن ها در زندگی است (۷). همچنین حمایت همسالان نوعی راهبرد ابتکاری و جذاب برای کمک به برآوردن نیازها و شکوفایی استعداد های بالقوه افراد با ناتوانی است (۸).

به سخن دیگر حمایت همسالان نوعی منبع قوی برای افراد دارای ناتوانی جهت رسیدن به استقلال است که این حمایت هرچه زودتر و پیش از رسیدن به سن ورود به اجتماع شروع شود، بهتر است (۹، ۱۰). به طور خلاصه می

- 1- EBOOKEE
- 2- Gigapedi
- 3- Google Scholar
- 4- feed back
- 5- behavior intervention

- 6- direct support
- 7- new social behaviors
- 8- positive peer relation
- 9- self-management

برای کمک به رشد افراد با ناتوانی، تعامل مثبت بین این افراد با افراد سالم است که باید این تعاملات به صورت عملی و هم‌کاری بر پایه رشد مهارت‌های زندگی^۱ شکل گیرد (۲). اگر نحوه تعامل و پذیرش همسالان از یکدیگر مثبت باشد بر اعتماد به نفس، مهارت و مشارکت افراد با ناتوانی تأثیر مطلوب دارد (۲۲). چنان‌چه این تعامل منفی، باعث ایجاد نگرش منفی، عدم همکاری، ایجاد چالش، موانع و عدم حمایت از همسالان با ناتوانی می‌شود (۲۳).

نکته مهم این‌که همسالان بدون ناتوانی باید درباره تفاوت‌های فردی همسالان با ناتوانی آگاهی داشته باشند. زیرا آگاهی در این زمینه، باعث درک بهتر و واقعی‌تر و پذیرش تفاوت‌های فردی آنان می‌گردد و از سوی دیگر پذیرش آنان توسط همسالان سبب تقویت روابط، ایجاد دوستی و رشد عاطفی، اجتماعی و شناختی در هر دو گروه می‌شود (۲۱).

• **سایر کارکنان مدرسه:** سایر کارکنان مدرسه نیز نقش مهم و موثری در جهت حمایت لازم توسط همسالان در مدرسه دارند. زیرا اگر حمایت لازم توسط اولیای مدرسه در طول تحصیل صورت نگیرد بر زندگی پس از تحصیل تأثیر مخرب دارد. بنابراین نیاز است مدارس و مسئولان آن جهت آماده‌سازی افراد با و بدون ناتوانی و ایجاد فضای مثبت و لازم در مدرسه برای تعامل با یکدیگر نقش ایفا کنند و زمینه لازم برای رشد عاطفی، اجتماعی و رفتاری آن‌ها از یکدیگر را فراهم کنند تا در حمایت از یکدیگر و پذیرش یکدیگر موفق عمل کنند (۲۰).

• **والدین:** از عوامل خارجی دیگر که تأثیر مثبت بر رشد حمایت همسالان دارد، والدین هر دو گروه افراد با ناتوانی و افراد سالم است. والدین با هم‌کاری تیم آموزشی می‌توانند در گسترش روابط بین دانش‌آموزان با ناتوانی و سالم مفید و مؤثر باشند. همچنین والدین می‌توانند همسالان را برای همکاری با یکدیگر (برای مثال در بازی با همدیگر و یا یادگیری مشارکتی و...) تشویق و کمک کنند (۷). در واقع می‌توان بیان کرد که والدین نخستین کسانی هستند که در ایجاد روابط دوستی در بین کودکان با ناتوانی و سالم مؤثر هستند و باعث ایجاد سازگاری تحصیلی

مؤلفه‌های عملکرد شغلی افراد با ناتوانی می‌گردد (۱۹). در ایران در بحث آموزش فراگیر بیشتر نگاه‌ها به سوی مسائل آموزشی است و توجه کمتری به جنبه‌های اجتماعی این برنامه هم‌چون رشد اجتماعی و تعامل افراد با ناتوانی و سالم و نقش همسالان و حمایت آن‌ها از یکدیگر شده است بنابراین ضرورت دارد ضمن آشنایی معلمان آموزش و پرورش ویژه، معلمان آموزش و پرورش عادی و والدین با این برنامه‌ها، نقش بهتر و مؤثرتری در این طرح داشته باشند.

مؤلفه‌ها و عوامل تأثیرگذار بر حمایت همسالان

از مهمترین عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر نقش حمایت همسالان می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

• معلمان و آموزش دهندگان: حمایت همسالان

در محیط فراگیرسازی شده باعث ایجاد محیطی نزدیک به محیط طبیعی زندگی برای افراد با ناتوانی می‌گردد و حمایت مداوم مربیان و افراد متخصص در این میسر در مورد نحوه کار مشترک، هم‌کاری، نحوه شروع مکالمه و... به آن‌ها کمک می‌کند تا در موقعیت‌های اجتماعی عملکرد موفق‌تری داشته باشند. اگر معلمان با ویژگی‌ها و تنوع نیازهای دانش‌آموزان آشنا باشند و حمایت همسالان را براساس ویژگی‌های فردی و تنوع نیازهای آنان تنظیم و تعامل با آن‌ها را بر این اساس شکل دهند، این امر باعث تسهیل ارتباط آن‌ها با یکدیگر می‌شود (۶). همچنین معلمان در تسهیل و چگونگی ایجاد تعامل بین افراد با ناتوانی و سالم و حل چالش تعامل آنان و ایجاد تعامل و حمایت آنان از یکدیگر نقش ویژه و مؤثر دارند (۳). به بیان دیگر، دانش، انگیزه و مهارت‌های ارتباطی معلمان و مربیان در حمایت و پذیرش دانش‌آموزان با ناتوانی از سوی همسالان‌شان بسیار مؤثر است (۲۰).

• خود همسالان: تصورات غلط، منفی و کلیشه‌ای از

افراد با ناتوانی از سوی همسالان نسبت به این افراد، باعث محدود شدن فرصت مشارکت آنان می‌شود. بنابراین درک هر چه بیشتر و بهتر همسالان از آنان حمایت و کاهش نگرش منفی نسبت به آنان مؤثر است (۲۱). یکی از راه‌های موثر

ناتوانی مانند زندگی فردی^{۱۰}، کار^{۱۱}، یادگیری^{۱۲}، علایق^{۱۳} و افزایش عملکرد فردی^{۱۴} آن‌ها را مورد حمایت قرار دهند (۷).

• حمایت همسالان نباید فقط محدود به محیط مدرسه و آموزش باشد بلکه این حمایت باید بخشی از محیط طبیعی و زندگی واقعی افراد با ناتوانی را نیز دربرگیرد و این حمایت به محیط واقعی و زندگی واقعی تعمیم پیدا کند (۷).

• حمایت همسالان تحت تأثیر فرهنگ، تاریخ، حالت‌های زیستی و روان فرد، رشد اجتماعی و قدرت سازگاری او قرار دارد که این عوامل باید در طراحی و اجرای برنامه حمایت همسالان نقش داشته باشد (۲۶).

• حمایت همسالان یکی از مؤثرترین راهبردها در طرح‌های آموزش فراگیر مانند طرح همگانی یادگیری^{۱۵} است که باید به آن توجه شود (۲۷).

• حمایت همسالان باید با آگاهی از نیازهای کودکان با ناتوانی و براساس تمایل برای پیدا کردن راهی جهت توجه و پاسخگویی به نیازهای آنان باشد (۲۴ و ۲۷).

• یادگیری و استفاده از فناوری کمکی^{۱۶} توسط افراد با ناتوانی برای برقراری ارتباط با همسالان و جلب حمایت آن‌ها بسیار مهم است و باید مورد توجه قرار گیرد (۱۵).

• علایق، زمینه و تجربه‌های مشترک می‌تواند در دوستی‌ها راهگشا باشد و حمایت همسالان در ورزش، موسیقی و دیگر سرگرمی‌ها برای هر دو گروه منافع مشترک ایجاد می‌کند (۲۸).

اصول و مبانی حمایت همسالان

حمایت همسالان باید بر اصول و مبانی زیر استوار باشد (۱۱).

• **احترام^{۱۷}**: احترام افراد به یکدیگر و پذیرش واقعی و بدون قید شرط یکدیگر باید از اصول اساسی و اولیه حمایت

آنان با یکدیگر و شکل‌گیری روابط عمیق و پایدار بین آنها می‌شوند که این در کیفیت دوستی‌ها، پایداری آن، احساسات مثبت^۱ و میزان سازگاری آنها مؤثر است (۱۷).

روش‌ها و فنون مؤثر بودن حمایت همسالان

• حمایت باید به صورت حمایت رفتاری مثبت و فعال باشد و منجر به برقراری تعامل مثبت بین افراد با ناتوانی و سالم شود (۲۴).

• برای تأثیر حمایت همسالان نیاز به راهکارها و مهارت‌های متفاوت است و آموزش باید به صورت تجربی یا به سخن دیگر، آموزش از آموزش عملی باشد (۲۵).

• برای مؤثر بودن حمایت همسالان باید ارتباط قوی بین فعالیت‌های بازخوردی^۲ برقرار شود که این باعث تغییر نگرش^۳ و توسعه مهارت‌های بین فردی^۴ می‌شود.

• بهتر است که حمایت و تعامل همسالان توسط تیم آموزشی^۵ طراحی شود که این تیم شامل معلم آموزش ویژه^۶، معلم آموزش عمومی^۷ و متخصصان زبان و گفتار^۸ می‌باشد و باید با هم در طراحی و اجرای برنامه هم‌کاری کنند (۳ و ۱۷).

• بهتر است حمایت همسالان طوری طراحی شود که بر رشد مهارت‌های اجتماعی و مشارکت اجتماعی هر دو گروه مؤثر و در راستای تأکید بر رشد این مهارت‌ها باشد (۳).

• با توجه به اهمیت و ارزش حمایت همسالان در بهبود ارتباطات اجتماعی افراد با ناتوانی باید ترویج دوستی معنی‌دار از طرق ایجاد شبکه‌های اجتماعی^۹ بین دانش‌آموزان با ناتوانی و سالم صورت گیرد (۷).

• باید همسالان شایستگی شخصی و نیازهای افراد با

10- individual life

11- work

12- learning

13- interest

14- enhance individual functioning

15- universal design for learning (UDL)

16- assistive technology

17- respect

1- positive feeling

2- reflective activity

3- changing attitudes

4- interpersonal skill

5- educational team

6- special educator

7- general educator

8- paraprofessional of speech language

9- social networks

همسالان از هم‌دیگر باشد.

• **مسئولیت مشترک^۱**: قبول مسئولیت و پذیرش این‌که هر دو گروه با ناتوانی و بدون ناتوانی، برای انجام کارها و فعالیت‌ها یک سری مسئولیت‌ها دارند و نیز هر کسی باید مسئولیت خودش را به خوبی انجام دهد.

• **توافق دوجانبه^۲**: هر دو گروه باید برای انجام فعالیت‌ها با هم توافق و چگونگی چارچوب این حمایت را مشخص کنند. این حمایت می‌تواند شامل گروه‌های خود حمایتی^۳، گروه‌های حمایت‌اینترنتی^۴، گروه‌های حمایت شغلی^۵، گروه‌های حمایت همسالان^۶ و... باشد (۱۱).

• **رشد مهارت‌های زندگی**: شناسایی مهارت‌های ضروری برای زندگی آینده افراد هر دو گروه از جمله مهارت‌های تفریحی، اوقات فراغت و مهارت‌های زندگی باید از اصول اولیه برنامه حمایت همسالان باشد (۲).

• **رشد تعامل اجتماعی و فعالیت گروهی**: حمایت همسالان باید منجر به رشد و گسترش مهارت‌های اجتماعی شود که می‌تواند به صورت مختلف از جمله به اشتراک گذاری مواد و وسایل آموزشی کلاس، کمک به شرکت در فعالیت گروهی^۷، به اشتراک گذاشتن یادداشت‌های^۸ همسالان با یکدیگر، توضیح مفاهیم^۹ و ایجاد تعامل^{۱۰} صورت گیرد (۲۹).

• **رعایت ملاحظات اخلاقی**: رعایت ملاحظات اخلاقی برای افراد با ناتوانی؛ مثل رعایت حریم شخصی، رازداری، عدم سوءاستفاده جسمی و جنسی و... باید از اصول حمایت همسالان باشد (۲۹).

فواید و مزایای حمایت همسالان

پژوهش‌ها نشانگر آن است که حمایت همسالان در

آموزش فراگیر بسیار مهم است و باعث بهبود یادگیری، رشد مهارت‌های اجتماعی، گسترش دوستی با همسالان، افزایش سازگاری و رشد مهارت‌های کارکردی می‌شود (۵). از جمله مهم‌ترین پیامدهای مثبت حمایت همسالان عبارت‌اند از:

• حمایت همسالان باعث می‌شود سطوح متفاوت از یادگیری عملی^{۱۱}، هیجانی، اجتماعی و شناختی و یا ترکیبی از آنها همراه با تسهیل یادگیری در شرایط واقعی برای افراد فراهم شود (۱۴).

• حمایت همسالان ضمن تأکید بر تحصیل همراه با تجربه کردن به صورت عملی باعث تعامل با همسالان و الگوسازی مهارت‌های اجتماعی و تقویت دانش^{۱۲} می‌شود (۲۹).

• حمایت همسالان باعث همکاری و تعامل مثبت بین آنان، افزایش یادگیری مشارکتی، ایجاد بافت طبیعی^{۱۳}، بهبود مهارت‌های عملی ارتباطی، تقویت شایستگی اجتماعی و رشد روابط می‌شود (۲۹).

• حمایت همسالان بر رشد زبان و مهارت‌های نوشتاری و حل مسائل اجتماعی^{۱۴} دانش‌آموزان با ناتوانی مؤثر است (۴ و ۱۶).

• حمایت همسالان باعث افزایش اعتماد به نفس و احساس ارزشمندی، افزایش تجربه و پذیرش و کمک به حل مشکلات افراد با ناتوانی می‌شود (۳۰).

• حمایت همسالان نقش معنی‌دار و مؤثری در رشد اجتماعی هر دو گروه دارد و باعث رشد روابط اجتماعی^{۱۵} و احساس تعلق^{۱۶} به جامعه، افزایش احساس امنیت و پرورش مهارت‌های تفکر انتقادی^{۱۷} در هر دو گروه با ناتوانی و سالم می‌شود (۲۷).

• حمایت همسالان بر رشد رفتاری افراد و افزایش نگرش مثبت افراد به زندگی به ویژه افراد با ناتوانی مؤثر است (۲۹).

• بهبود زندگی اجتماعی افراد با ناتوانی و سالم از فواید دیگر حمایت همسالان است (۲۹).

- 1- joint responsibility
- 2- mutual agreement
- 3- self-help groups
- 4- Internet support group
- 5- peer support employs
- 6- peer support group
- 7- group activities
- 8- sharing notes
- 9- explaining concepts
- 10- prompting interactions

- 11- practical learning
- 12- Reinforcing acknowledging
- 13- natural context
- 14- Solving social issues
- 15- communication
- 16- sense of belonging
- 17- critical thinking skill

و ایجاد تغییرات در محیط مشکل است. بنابراین همکاری مدرسه، والدین، معلمان و همسالان ضروری می‌باشد (۳۴).

• ایجاد هماهنگی بین والدین، همسالان، مدرسه و سایر منابع برای فراهم کردن حمایت همسالان تا حدودی ممکن است مشکل باشد که نیاز به برنامه‌ریزی دقیق دارد (۳۴).

• یکی دیگر از چالش‌های برنامه حمایت همسالان این است که تأثیرگذاری این برنامه زمان‌بر است و همسالان باید مدت زمان زیادی با یکدیگر تجربه کاری داشته باشند تا تأثیر همسالان نمود پیدا کند (۱۱).

• عملکرد و مهارت‌های شناختی^۵ پایین افراد با ناتوانی ممکن است تأثیر منفی بر حمایت همسالان داشته باشد و باعث بازخورد منفی و آسیب‌پذیری آن‌ها شود (۱۰).

• یکی از موانع حمایت همسالان نداشتن تجربه مشترک و مشابه است که بیشتر به علت عدم حضور دانش آموزان با ناتوانی در کلاس عمومی، نداشتن فعالیت فوق برنامه^۶ مشترک است (۲۸).

کاربردهای عملی حمایت همسالان در آموزش و پرورش استثنایی ایران

• حمایت همسالان برای سازگاری بهتر همه دانش آموزان با ناتوانی مشغول به تحصیل در آموزش فراگیر و طرح تلفیقی کاربرد دارد و می‌تواند در سازگاری و کسب موفقیت آنان مؤثر باشد.

• یکی از کاربردهای حمایت همسالان این است که با توجه به آشنایی معلمان رابط آموزش و پرورش استثنایی، با نقش مثبت حمایت همسالان در رشد اجتماعی و تحصیلی دانش آموزان با ناتوانی در محیط آموزش و پرورش عمومی، می‌توانند حمایت همسالان را به عنوان یکی از اهداف آموزشی در برنامه‌های آموزشی خود به کار گیرند. به عنوان مثال برای فعالیت گروهی مشترک در کارهای تحصیلی و فوق برنامه برای هر دو گروه برنامه‌ریزی نمایند.

• امروزه یکی از مشکلات دانش آموزان با نیازهای ویژه مسئله عدم اشتغال و عدم توانایی حفظ شغل است که بخشی

• حمایت همسالان بر افزایش کیفیت آموزشی افراد با ناتوانی مؤثر بوده و یکی از بهترین و معنی‌دارترین راه‌ها برای کسب پیشرفت اجتماعی است (۱۷).

• حمایت همسالان باعث افزایش خودپذیری دانش آموزان با ناتوانی و سالم می‌شود (۱۰).

• حمایت همسالان باعث افزایش امیدآوری در افراد با ناتوانی و ایجاد فرهنگ حمایت از آنها در جامعه می‌شود (۱۱ و ۱۹).

• حمایت همسالان باعث رشد مهارت‌های حل مسئله، رشد فردی، رشد مهارت‌های شغلی و بهبود روابط شغلی در آینده و زمینه‌ساز روحیه همکاری در افراد با ناتوانی و بدون ناتوانی می‌شود (۱۱ و ۱۹).

• حمایت همسالان در توسعه روابط اجتماعی مفید، تعامل عاطفی متقابل و شکل‌گیری روابط پایدار در موقعیت‌های مختلف مؤثر است (۳۱ و ۳۲).

چالش‌های حمایت همسالان

با وجود مزایای بسیار زیاد رویکرد حمایت همسالان و تلاش متخصصان و سیاست‌گذاران برای ارائه حمایت همسالان، این رویکرد با چالش‌هایی نیز مواجه است که از مهمترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

• ممکن است با توجه به شرایط افراد با ناتوانی، بعضی از همسالان سالم اقدام به قلدری نسبت به آن‌ها کنند که برای مقابله با این چالش، باید رفتار مشکل‌ساز آنان را محدود و رفتارهای قابل قبول را جایگزین رفتار مشکل‌ساز در آن‌ها نمود (۲۳).

• بسیاری از افراد با ناتوانی خفیف^۱ ممکن است مشکلاتی در حوزه ارتباطات اجتماعی^۲، سازگاری سطح پایین، مشکل در قضاوت^۳، پریشانی^۴ و اضطراب نسبت به همسالان بدون ناتوانی داشته باشند که بر سازگاری آن‌ها تأثیر مخرب دارد (۳۳).

• ایجاد پذیرش دانش آموزان با ناتوانی توسط همسالان

1- mild disabilities

2- Social interactions

3- adjustment problems

4- compared

5- cognitive tasks

6- extracurricular activities

افراد با نیازهای به ویژه دانش آموزان دارای طیف هوشی، یعنی تیزهوشان و افراد کم توان ذهنی و همچنین دانش آموزان آسیب دیده حسی و سایر افراد با ناتوانی مشغول به تحصیل در آموزش و پرورش عمومی قابل استفاده است. برای مثال تحصیل همراه یکدیگر، آموزش همسال به همسال، فعالیت در گروه‌های کوچک، انجام فعالیت در کارهای عملی و کارگاهی از راه کارهای مناسب و کاربردی آن است.

• از حمایت همسالان می توان در زمینه ورزش و تربیت بدنی دانش آموزان با نیازهای ویژه و رشد مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی آنان استفاده کرد، به طوری که بتوانند متناسب با توانایی‌های خود به رقابت سالم ورزشی با همسالان بدون ناتوانی خود بپردازند. برای مثال در محیط‌های ورزشی افراد با ناتوانی همراه همسالان سالم فعالیت جسمی و فیزیکی داشته باشند. همچنین در محیط‌های تفریحی همراه و در کنار هم به تفریح بپردازند.

• حمایت مثبت همسالان می توانند به دست‌اندرکاران حوزه تعلیم و تربیت به خصوص مسئولان آموزش و پرورش استثنایی در اجرای هرچه بهتر طرح آموزش فراگیر کمک نماید. می توان از طریق رسانه‌های عمومی فرهنگ پذیرش و حمایت از افراد با ناتوانی را در جامعه گسترش داد که این خود در اجرای بهتر آموزش فراگیر کمک خواهد کرد.

• حمایت همسالان باعث افزایش درک عمومی جامعه از مشکلات افراد دارای نیاز ویژه می شود و باعث برخورداری افراد دارای نیازهای ویژه از حمایت جامعه در برابر آسیب‌های اجتماعی مانند اعتیاد، سوء استفاده جسمی و جنسی، استعمار، استثمار و... می گردد. سازمان‌هایی مانند بهزیستی با هم‌کاری آموزش و پرورش می‌توانند با تدوین برنامه‌هایی برای حمایت و درک مسائل افراد با ناتوانی برای دانش آموزان در مدارس به درک و حمایت عمومی جامعه از آن‌ها کمک کنند.

• حمایت همسالان در آموزش فراگیر باعث تعامل پایدار و ارائه فرصت تعاملی بین هر دو گروه افراد با و بدون ناتوانی می‌شود و انجام بهتر کارهای آموزشی و موفقیت آمیز بودن این طرح را تضمین می‌کند.

از آن ناشی از ناتوانی آنان در برقراری ارتباط و عدم حمایت همسالان است که با آموزش حمایت همسالان و گنجاندن آن در برنامه‌های آموزش شغلی در دوران تحصیل به ویژه در دوره های متوسطه پیش حرفه‌ای و متوسطه حرفه‌ای با کار در محیط واقعی و همراه همسالان سالم می‌توان به آنان جهت برقراری ارتباط و جذب حمایت همسالان در بزرگسالی کمک نمود. برای مثال آموزش شغلی در مراکز فنی حرفه‌ای همراه همسالان عادی و ...

• از برنامه حمایت همسالان میتوان برای حل چالشهای بین افراد با ناتوانی و بدون ناتوانی و حل مشکل مقاومت خانواده ها برای پذیرش دانش آموزان هر دو گروه در کنار هم استفاده کرد. برای این کار می‌توان از جلسات آموزش خانواده‌ها برای آگاه‌سازی والدین بهره برد.

• یکی از کاربردهای حمایت همسالان ایجاد روابط دوستی و استحکام شبکه‌های دوستی اجتماعی بین دانش آموزان سالم و ناتوان به ویژه برای دانش آموزان آسیب دیده حسی مشغول به تحصیل در آموزش عمومی و افزایش پذیرش آنان توسط دانش آموزان عادی است که انجام فعالیت‌های پرورشی و برگزاری اردوهای مشترک برای این منظور مناسب می‌باشد.

• از برنامه حمایت همسالان می‌توان جهت رشد همه جانبه شناختی، عاطفی، اجتماعی و مهارت‌های زندگی در محیط مدرسه و بیرون از مدرسه برای همه گروه‌های با ناتوانی استفاده کرد.

• اگر گروه‌های با ناتوانی شدید مانند افراد دارای معلولیت شدید و افراد دارای مشکل جسمی در مدرسه و جامعه مورد پذیرش همسالان قرارگیرند، این امر در رشد شناختی، اجتماعی، عاطفی و افزایش اعتماد به نفس آن‌ها مؤثر است.

• از حمایت همسالان میتوان برای تغییر نگرش جامعه، دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت و خانواده ها نسبت به افراد با نیازهای ویژه استفاده کرد و نگرش مثبت نسبت به افراد با نیازهای ویژه ایجاد کرد و برای پذیرش اجتماعی و رفع نیازهای آنان تلاش نمود.

• حمایت همسالان به عنوان یک برنامه آموزشی برای کمک به رشد هیجانی، اجتماعی و شناختی تمام گروه‌های

نتیجه گیری

عمومی مورد حمایت همسالان قرار گیرند کمتر در معرض خطر طرد و انزوای اجتماعی قرار دارند و رشد مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی در آن‌ها بهتر است (۴۱).

برای موفقیت آمیز بودن حمایت همسالان و مؤثر بودن نقش این حمایت، نیاز به برقراری ارتباط مؤثر، درک نقش و مسئولیت مشترک، برنامه‌ریزی، احساس مسئولیت و نظارت مداوم برای حمایت همسالان از یکدیگر وجود دارد تا افراد با ناتوانی به حداکثر توانایی خود در سیستم آموزشی و اجتماعی دست یابند و افراد سالم نیز از پیامدهای مثبت این حمایت بهره‌مند شوند (۳۸). البته باید یادآوری شود که برخی از مسائل مثل تبعیض، فقر، محرومیت اجتماعی، میزان دسترسی به امکانات، عوامل فرهنگی و قومی بر حمایت همسالان مؤثر هستند. همچنین میزان پیش‌بینی والدین، معلمان، کارکنان مدرسه و همسالان و هدایت، راهنمایی و ارزیابی دقیق آن‌ها از برنامه همسالان در موفقیت یا عدم موفقیت این طرح تأثیرگذار هستند (۲۴؛ ۱۹؛ ۴۲).

با توجه به مطالب و مبانی علمی، پژوهشی و نظری بیان شده می‌توان گفت که در آموزش و پرورش ویژه ایران در بخش آموزش فراگیر و طرح تلفیقی نیاز به آموزش معلمان و آشنایی آنان با این راهبرد آموزشی وجود دارد تا بتوان نقش حمایت همسالان را در رشد علمی، آموزشی و به ویژه رشد مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی در افراد با ناتوانی را در قالب طرح آموزش فراگیر و طرح تلفیقی افزایش داد. برای دستیابی به اهداف فوق باید دانش و آگاهی والدین، معلمان، کارکنان مدارس، دانش‌آموزان با ناتوانی و سالم در رابطه با رویکرد حمایت همسالان و مزایای آن افزایش یابد و با فرهنگ سازی و ایجاد زمینه مناسب زیر ساخت علمی، فرهنگی و فیزیکی لازم برای اجرای برنامه حمایت همسالان در مدارس فراهم شود.

حمایت همسالان قلب آموزش فراگیر است و معلمان باید برنامه حمایت همسالان را در اولویت کار خود قرار دهند (۳۵). بسیاری پژوهش‌گران بر این باورند که ارائه خدمات توسط بزرگسالان در طرح فراگیرسازی همیشه بهترین و واقعی‌ترین پیش‌بینی نیست، بنابراین، این پژوهش‌گران تأکید بر حمایت همسالان دارند (۳۰). حمایت همسالان به عنوان یک الگوی اجتماعی باید با توجه به نیازها افراد با ناتوانی و مبتنی بر آگاهی باشد (۲۴).

تعامل پایدار، فعال و ارائه فرصت تعاملی و فرهنگ هم‌کاری همسالان با ناتوانی و سالم از اثرات حمایت همسالان است (۱۷ و ۳۲). عضویت در گروه همسالان باعث رشد خصیصه‌های اجتماعی، افزایش تعاملات اجتماعی و شایستگی‌های اجتماعی می‌شود و برای هر دو گروه با ناتوانی و سالم دارای پیامدهای مثبت از جمله کاهش تعصبات، درک واقعیت‌ها، پذیرش تفاوت‌ها، افزایش جامعه پذیری و افزایش تعاملات مثبت و مستقیم با یکدیگر است (۳۴ و ۳۵).

گرفتن بازخورد از همسالان، کمک به بهبود عملکرد و کمک به یکدیگر از جمله‌های فایده‌های دیگر این رویکرد برای هر دو گروه می‌باشد که باید مورد توجه قرار گیرند (۳۷؛ ۳۹). حمایت همسالان نقش مهمی در زمینه‌سازی تعاملات بین افراد با و بدون ناتوانی ایفا می‌کند و برای توسعه روابط اجتماعی مفید است، زیرا حمایت اجتماعی باعث شکل‌گیری تعاملات اجتماعی موفق و تکرار این روابط می‌گردد (۳۹، ۴۰). حمایت همسالان سبب تغییر نگرش دانش‌آموزان و جامعه نسبت به افراد با ناتوانی می‌شود و برای دسترسی آنان به منابع جامعه، نگهداری روابط، ارتباط خانوادگی، تعامل با دوستان و اعضای جامعه، رشد حس تعلق، تعامل بین فردی و مشارکت اجتماعی مفید است. پژوهش در این زمینه نشان می‌دهد میزان پذیرش همسالان بر میزان طرد و انزوای اجتماعی افراد دارای ناتوانی مؤثر است و افرادی که در کلاس آموزش

1- peer group

References

1. De Boer A, Pijl SJ, Minnaert A, Post W. Evaluating the effectiveness of an intervention program to influence attitudes of students towards peers with disabilities. *Journal of autism and developmental disorders*. 2014 Mar 1; 44(3):572-83.

2. Carter EW, Moss CK, Hoffman A, Chung YC, Sisco L. Efficacy and social validity of peer support arrangements for adolescents with disabilities. *Exceptional Children*. 2011 Oct; 78(1):107-25.
3. Dolva AS, Gustavsson A, Borell L, Hemmingsson H. Facilitating peer interaction—support to children with Down syndrome in mainstream schools. *European Journal of Special Needs Education*. 2011 May 1;26(2):201-13.
5. Carter EW, Moss CK, Asmus J, Fesperman E, Cooney M, Brock ME, et al. Promoting inclusion, social connections, and learning through peer support arrangements. *TEACHING Exceptional Children*. 2015 Sep;48(1):9-18.
6. Brock ME, Carter EW. Efficacy of teachers training paraprofessionals to implement peer support arrangements. *Exceptional Children*. 2016 Apr;82(3):354-71.
7. Fisher KW, Shogren KA. Integrating Augmentative and Alternative Communication and peer support for students with disabilities: A social-ecological perspective. *Journal of Special Education Technology*. 2012 Jun; 27(2):23-39.
8. Kaplan K, Salzer MS, Solomon P, Brusilovskiy E, Cousounis P. Internet peer support for individuals with psychiatric disabilities: a randomized controlled trial. *Social science & medicine*. 2011 Jan 31; 72(1):54-62
9. Katherine B. Post majority child support for children with disabilities. *Family court review*, Vol. 51 No. 3, July 2013 502–516
10. Allodi MW. Self-concept in children receiving special support at school. *European Journal of Special Needs Education*. 2000 Mar 1; 15(1):69-78.
11. Ansell DI, Insley SE. Youth peer-to-peer support: A review of the literature. 2013.
12. Okpareke AW, Salisbury CL. Exploring Predictors of Social Actions by General Education Students towards Peers with Disabilities. *Journal of Education and Learning*. 2018; 7(2):126-38.
13. Overton S, Rausch JL. Peer relationships as support for children with disabilities: An analysis of mothers' goals and indicators for friendship. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*. 2002 Feb; 17(1):11-29.
14. Oldfield J, Humphrey N, Hebron J. Risk factors in the development of behavior difficulties among students with special educational needs and disabilities: A multilevel analysis. *British journal of educational psychology*. 2017 Jun 1; 87(2):146-69.
15. Duckworth K, Halpern L. Peer support and peer-led family support for persons living with schizophrenia. *Current opinion in psychiatry*. 2014 May 1; 27(3):216-21
16. Downing J. On peer support, universal design, and access to the core curriculum for students with severe disabilities: A personnel preparation perspective. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*. 2006 Dec; 31(4):327-30...
17. Byrns K. Post majority Child Support for Children with Disabilities. *Family Court Review*. 2013 Jul 1; 51(3):502-16.
18. Carter EW, Kennedy CH. Promoting access to the general curriculum using peer support strategies. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*. 2006 Dec; 31(4):284-92.
19. Cowie H, Wallace P. *Peer support in action: From by standing to standing by*. Sage; 2000 Nov 13.
20. Biggs EE, Carter EW, Gustafson J. Efficacy of Peer Support Arrangements to Increase Peer Interaction and AAC Use. *American journal on intellectual and developmental disabilities*. 2017 Jan; 122(1):25-48.
21. TUFAN M, Swadener EB. An Analysis of Typically Developing Turkish Kindergarten Children's Attitudes toward Their Peers with Special Needs. *Cumhuriyet International Journal of Education Vol 5(4)*, 2016, 72 – 88
22. Brooks N, Moriarty A. Implementation of a peer-support system in the clinical setting. *Nursing Standard*. 2009 Mar 17; 23(27):35-9.
23. Vickerman P, Blundell M. English learning support assistants' experiences of including children with special educational needs in physical education. *European Journal of Special Needs Education*. 2012 May 1; 27(2):143-56.
24. Ockenden J, Ashman B, Beadle-Brown J. Active support—fundamental to positive behavior support. *Research and Practice in Intellectual and Developmental Disabilities*. 2014 Jul 3; 1(2):98-107.
25. Schuelka MJ. Must inclusion be special? Rethinking educational support within a community of provision. 2016. 295-296.
26. Davidson L, Bellamy C, Guy K, Miller R. Peer support among persons with severe mental illnesses: a review of evidence and experience. *World Psychiatry*. 2012 Jun 1; 11(2):123-8.
27. Price A. Vygotsky and special needs education: rethinking support for children and schools. 2011: 304-305.
28. Carter EW, Biggs EE, Blustein CL. Relationships Matter: Addressing Stigma Among Children and Youth with Intellectual Disabilities and Their Peers. In *Intellectual Disability and Stigma*. London: Palgrave Macmillan. 2016:149-164.
29. Carter EW, Cushing LS, Kennedy CH. Peer Support Strategies for Improving All Students' Social Lives and Learning. *Education Review//Reseñas Educativas*. 2009.
30. Schwab S. The impact of contact on students' attitudes towards peers with disabilities. *Research in developmental disabilities*. 2017 Mar 1; 62:160-5.
31. Kamstra A, van der Putten AA, Maes B, Vlaskamp C. Exploring spontaneous interactions between people with profound intellectual and multiple disabilities and their peers. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*. 2018 Jan 19:1-0

32. Østvik J, Ytterhus B, Balandin S. Friendship between children using augmentative and alternative communication and peers: A systematic literature review. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*. 2017 Oct 2; 42(4):403-15.
33. Pavri S. General and special education teachers' preparation needs in providing social support: A needs assessment. *Teacher Education and Special Education*. 2004 Oct; 27(4):433-43.
34. Roll-Pettersson L. Perceptions of parents with children receiving special education support in the Stockholm and adjacent areas. *European Journal of Special Needs Education*. 2003 Oct 1; 18(3):293-310
35. Voyer AP, Nadeau L, Tessier R. Social dominance in children with cerebral palsy during a problem-solving task with peers. *Disability and rehabilitation*. 2017 Jun 5:1-5.
36. Avramidis E. Social relationships of pupils with special educational needs in the mainstream primary class: peer group membership and peer-assessed social behavior. *European Journal of Special Needs Education*. 2010 Nov 1; 25(4):413-29.
37. Li L, Steckelberg AL. The instructional design portfolio: Peer assessment support system (PASS). *TechTrends*. 2005 Jul 1; 49(4):80-4.
38. Logan A. The role of the special needs assistant supporting pupils with special educational needs in Irish mainstream primary schools. *Support for Learning*. 2006 May 1; 21(2):92-9.
39. Zurbruggen CL, Venetz M, Hinni C. The quality of experience of students with and without special educational needs in everyday life and when relating to peers. *European Journal of Special Needs Education*. 2018 Mar 15; 33(2):205-20.
40. Belley-Ranger E, Duquette MM, Carbonneau H, Roullet R. Interactions with peers in physical activities among students with disabilities in Québec. *World Leisure Journal*. 2016 Apr 2; 58(2):85-97.
41. Vasileiadis I, Doikou-Avlidou M. Enhancing social interaction of pupils with intellectual disabilities with their general education peers: the outcomes of an intervention programme. *Journal of Research in Special Educational Needs*. 2018
42. Fletcher-Campbell F. Double standards and first principles: framing teaching assistant support for pupils with special educational needs: a response. *European journal of special needs education*. 2010 Nov 1; 25(4):339-40.